

Наталія Дермельова,
Ольга Ночовка

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної вищої педагогічної освіти – формуванню професійної компетентності майбутніх учителів, зокрема її мистецтвознавчої складової. Автори визначають критерії мистецтвознавчої компетентності вчителя початкових класів та окреслюють педагогічні умови її формування на прикладі роботи зі студентами факультету підготовки вчителів початкових класів ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Ключові слова: професійна компетентність, вчитель початкових класів, мистецька освіта, педагогічні умови.

Глибокі соціальні й духовні перетворення, що наразі відбуваються в українському суспільстві у зв'язку зі входженням до європейського простору, призводять до зміни ціннісних пріоритетів у системі освіти, у центрі якої постає особистість, її здібності й особливості, що вимагає від педагога як носія загальнолюдських цінностей і вихователя нових творчих якостей високого рівню професійної компетентності й загальної культури. Про це йдеться у Педагогічній Конституції Європи (Pedagogical Constitution of Europe), яка була прийнята у 2013 році Асоціацією ректорів педагогічних університетів Європи й визначила принципи та методологію філософії і політики процесу підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. На цьому акцентують увагу і Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, і нові Державні стандарти початкової загальної освіти та повної загальної середньої освіти, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» тощо.

Наразі педагоги-науковці приділяють велику увагу розробленню вимог до педагогічної професії (І. Зязюн, М. Левківський, Н. Ничкало, В. Орлов та ін.), професіограми (Г. Падалка, О. Рудницька, В. Сластьонін), моделі діяльності вчителя (Н. Кузьміна, М. Солдатенко та ін.) тощо. Не залишається поза увагою науковців і професійна компетентність майбутніх учителів, важливість формування якої зумовлена запитами ринку праці, загальносвітовими тенденціями розвитку освітньої системи, а також необхідністю ефективного функціонування системи підготовки фахівців та створенням умов для формування професійних якостей особистості, що визначатимуть теоретичні засади досягнення якісно нового рівня підготовки вчителя, здатного до діяльності у сучасному соціокультурному просторі. Компетентнісний підхід став одним із шляхів оновлення освіти,

запропонованих Радою Європи для країн європейського простору

Вивчаючи категорію професійної компетентності учителя початкових класів, ми виходимо із визначень понять «компетентність» та «компетенція», прийнятих у вітчизняній педагогіці (О. Савченко, Н. Бібік, О. Овчарук та ін.): компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія; компетентність – інтегрована характеристика якості особистості, сформована через знання, уміння і навички, ставлення, поведінкові реакції та здатність самостійно вирішувати завдання в конкретній діяльній сфері [1; 2].

На нашу думку, у структурі професійної компетентності вчителя початкових класів суттєве місце займає мистецтвознавча складова, яка передбачає обізнаність у різних видах мистецтва, розвиненість навичок сприймання творів мистецтва, сформованість художньо-творчих умінь і навичок. Для майбутнього вчителя початкових класів, який одним із перших залучає школярів до світу мистецтва, сформованість мистецтвознавчої складової професійної компетентності дуже важлива.

Отже, у структурі професійної компетентності вчителя початкових класів слід виокремити мистецтвознавчу складову, яка забезпечуватиме володіння ключовими та специфікованими знаннями про культуру і різні види мистецтва, бажання зберігати й поширювати вітчизняні та світові культурні традиції. Мистецтвознавчо-професійна компетентність – це поняття, яке конкретизує загальнокультурну компетентність учителя початкових класів. Обізнаність у сфері мистецтвознавства особливо необхідна саме вчителю початкових класів, який може викладати інтегрований курс «Мистецтво» у своєму класі, або окремі предмети мистецької освітньої галузі («Музику» та «Образотворче мистецтво»). Крім того, вчитель початкових класів організує позакласну виховну роботу, яка також включається у процес формування мистецьких смаків й інтересів школярів, розширення загальнокультурного світогляду й розвитку естетичних потреб учнів. Даний аспект професійної компетентності вчителя початкових класів практично залишається поза увагою науковців, що доводить актуальність окресленої проблеми та дозволяє сформулювати мету даної статті: визначити критерії мистецтвознавчої компетентності вчителя початкових класів та окреслити педагогічні умови її формування на прикладі роботи зі студентами факультету підготовки вчителів початкових класів ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

На основі аналізу психолого-педагогічної, мистецтвознавчої та музично-педагогічної літератури спробуємо визначити критерії мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. У наукових дослідженнях у галузі мистецької освіти (Г. Падалка [3], Л. Масол [4], О. Рудницька [5], О. Щолокова [6] та ін.) вказується, що розвиненість таких якостей, як наявність художнього смаку, ідеалів, естетичних знань і мистецько-творчих здібностей, здатність робити

судження та самовдосконалюватись, є показником мистецької розвиненості особистості, що формуються в єдності емоційно-чуттєвого, когнітивного (інтелектуального) та творчо-діяльнісного компонентів, які, на нашу думку, можуть виступати загальними критеріями мистецтвознавчо-професійної компетентності студентів. Враховуючи сучасні вимоги до професійної компетентності вчителя, вважаємо за доцільне додати до трьох вказаних вище критеріїв ще один – інформаційно-комунікаційний.

Загалом, студенти, які отримують спеціальність вчителя початкових класів, впродовж навчання в університеті опановують декілька дисциплін культурологічної та мистецької спрямованості: «Історія української культури» (1 семестр), «Етика і естетика» (2 семестр), «Музичне мистецтво з методикою навчання» (5 семестр), «Методика навчання літературного читання» (5 семестр), «Основи хореографії з методикою навчання» (6 семестр), «Образотворче мистецтво з методикою навчання» (7 семестр), «Основи сценічно-творчого та екранного мистецтва» (7 семестр), «Культурологія» (8 семестр), «Інтегроване вивчення навчального предмету «Мистецтво» (10 семестр). Саме на цих предметах культурологічно-мистецького змісту ми проводили роботу з формування мистецтвознавчої компетентності майбутніх учителів початкових класів, у якій, на нашу думку, слід ураховувати такі умови, як-от:

- збагачення мистецтвознавчого тезауруса;
- формування ціннісно-аналітичного мислення;
- розвитку емоційно-чуттєвого сприймання творів мистецтва;
- використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Розглянемо докладніше кожен з педагогічних умов.

Збагачення мистецтвознавчого тезаурусу передбачає використання наступних форм і методів роботи:

1) Створення мистецтвознавчо-культурологічних словників, каталогів з різних видів мистецтва. Приміром, вивчаючи курс «Методики навчання музики», студенти склали словник термінів з музичної грамоти, до якого слід було включити основні музично-жанрові визначення та характеристики засобів музичної виразності; в курсі «Інтегрованого вивчення навчального предмету «Мистецтво» ми вимагали створення словника культурологічних понять, який мав включати назви різних напрямів мистецтва та художньо-естетичних стилів, прізвища їх представників.

2) Перегляд та обговорення програм радіостанції «Орфей» мистецтвознавчої спрямованості («Лабіринти. Таємна історія музики», «Бал», «Вокаліссімо» тощо). Студенти самостійно слухали програми, потім на кураторській годині обговорювали, дивилися слайд-шоу творів образотворчого мистецтва, слухали фрагменти музичних творів. Особливий інтерес викликала в студентів програма «Лабіринти», присвячена виникненню й розвитку класичної музики крізь призму творчості видатних композиторів, історії музики та її загадкам. Ми обговорили зі студентами радіопередачі «Ромео и Джульєтта» – історія зі щасливим кінцем?» (усіх

зацікавила особистість Шекспіра, його твори, засновані на «одвічних» сюжетах), «Подорож до Праги» (розповідь про місто-театр, місто-текст, місто Л. Яначека, Ф. Кафки, готичних храмів, А. Дворжака та Б. Сметани). З програмами радіо «Орфей» студенти могли ознайомитися на сайті <http://www.muzcentrum.ru/orfeus/programs/issue4040/>.

3) Перегляд документальних кінофільмів мистецтвознавчої спрямованості («Зірки російського авангарду», «Зоря українського театру. Марія Заньковецька») з подальшим обговоренням на кураторських годинах. Студенти самостійно готували доповіді про творчі особистості, долі і творчості яких були присвячені фільми (за допомогою Інтернет-ресурсів майбутні вчителі початкових класів збирали інформацію про зірок російського авангарду 10–20-х років ХХ ст. Д. Бурлюка, К. Малевича, В. Хлебнікова, відому актрису українського театру М. Заньковецьку, переглядали твори образотворчого мистецтва тієї епохи, намагалися визначити риси художньої стилістики, притаманної кожному з митців, поміркувати про нове й традиційне у мистецтві).

Так поступово студенти усвідомлювали нові поняття, розширюючи свій мистецтвознавчий тезаурус, набували мистецьких знань, що сприяло розвитку когнітивного компоненту мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Додержання педагогічної умови *формування ціннісно-аналітичного мислення* передбачає використання таких форм і методів роботи:

- 1) Створення аналітичних етюдів із застосуванням методу аналізу-інтерпретації творів мистецтва.
- 2) Вечір романсу.
- 3) Відвідування виставок образотворчого мистецтва у художньому музеї м. Слов'янська та у бібліотеці міста.
- 4) Зустрічі з видатними діячами культури і мистецтва (народний артист України, В. Писарєв, диригент оркестру О. Дяченко, художник-іконописець О. Феофанов).

Розвиваючи ціннісно-аналітичне мислення майбутніх учителів початкових класів як компонент їхньої мистецтвознавчо-професійної компетентності, ми залучали їх до процесу сприймання та аналізу творів мистецтва із застосуванням методу аналізу-інтерпретації. Сучасною наукою доведено, що у практиці художнього сприймання й мистецького мислення тих, хто лише починає знайомитися з мистецькими явищами не коректно використовувати ті різновиди аналізу, якими користуються мистецтвознавці-професіонали (теоретичний аналіз), викладачі і студенти музично-педагогічних спеціальностей (художньо-педагогічний аналіз), адже відбувається своєрідне нав'язування певного тлумачення, характерного для розуміння фахівцями з питань змісту музичних та візуальних творів. Саме тому у сучасній мистецькій педагогіці активно впроваджується метод аналізу-інтерпретації творів мистецтва, який ми використовували у процесі сприймання творів мистецтва.

Серед методів розвитку ціннісно-аналітичного мислення як компо-

нента мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів особливий інтерес для студентів мали зустрічі з видатними діячами культури і мистецтва: ми запросили на кураторські години відомих майстрів – народного артиста України, художнього керівника Донецького театру опери і балету, видатного танцівника В. Писарєва; диригента симфонічного оркестру обласної філармонії м. Черкаси, заслуженого діяча мистецтв України О. Дяченка, відомого художника-іконописця, який багато років розписує храми та виготовляє ікони О. Феофанова. Зустрічі з відомими діячами культури і мистецтва сприяли активізації інтересу студентів до мистецької діяльності загалом, до серйозного мистецтва (балету, симфонічній музиці, іконопису) зокрема.

Цікавими стали й відвідування художніх виставок: виставки робіт художників-аматорів м. Слов'янська, яка відбулася у художньому музеї міста, та виставки сучасного живопису у бібліотеці міста. Живе споглядання творів мистецтва, роздуми й міркування про зміст картин, аналіз засобів живописної техніки стали важливим фактором розвитку ціннісних орієнтацій молоді, мистецького мислення, сприяли формуванню мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів.

Розвиток емоційно-чуттєвого сприймання творів мистецтва передбачав використання таких форм і методів роботи:

- 1) Сприймання творів різних видів мистецтва з подальшим проблемним обговоренням.
- 2) Виставки творчих робіт студентів (декоративно прикладного мистецтва, малюнка, фотографії).
- 3) Відвідування виставок образотворчого мистецтва у художньому музеї м. Слов'янська та у бібліотеці міста.
- 4) Відвідування театральної вистави.
- 5) Зустрічі з видатними діячами культури і мистецтва

Завважимо, що емоційно-чуттєвий компонент мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів розвивався майже в усіх запропонованих методах. Але найбільший вплив на формування й розвиток цього компоненту мала організація виставок творчих робіт студентів: силами однієї з груп було організовано тематичну фотогалерею «Краса слов'янської природи» (підготовка до виставки, відбір фотографій, їх систематизація та розміщення та стінах активізували відчуття прекрасного, дозволили згадати про естетичні явища в оточуючому світі, замислитися про специфіку мистецтва фотографії); студенти іншої групи підготували виставку робіт декоративно-ужиткового мистецтва, присвячену пасхальним мистецьким традиціям в Україні (студентам довелося заглибитися у народні мистецтва писанкарства, витинанки, різьблення тощо).

Важливою умовою реалізації програми формування мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів було використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Серед форм і методів роботи:

1) Створення мультимедійних презентацій у програмі Microsoft PowerPoint (нами були створені презентації з курсу «Культурології» до тем «Романтизм як світовідчуття і як напрямок у мистецтві», «Модерн як доба в культурі», «Видатні українці ХХ століття» та ін.).

2) Використання матеріалів мультимедійних енциклопедій мистецтвознавчої тематики («Світова художня культура», «Шедеври музики», «Sonata: Світова культура у дзеркалі музичного мистецтва» тощо), віртуальних екскурсій по музеях світу («Лувр», «Музей Прадо», «Ермітаж»).

3) Створення слайд-шоу – візуалізацій музики.

Наприкінці навчального року ми запропонували студентам, з якими працювали, поміркувати й написати міні-твір «Чи буду я застосовувати мистецтвознавчі знання й уміння в майбутній професії». З'ясувалося, що їх зацікавили різні види творчої мистецької діяльності, зокрема із залученням комп'ютерних (мультимедійних) технологій. Більшість майбутніх учителів відзначили підвищення інтересу до мистецького навчання та бажання продовжувати особистий розвиток у цьому напрямку.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх можливих аспектів формування мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Перспективними є наукові пошуки в напрямі розроблення власних комп'ютерних (мультимедійних) навчальних продуктів, подальшого вивчення потребують теоретичні аспекти та практичні напрямки формування мистецтвознавчо-професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації змісту освіти / О. Я. Савченко // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: дидактико-методичні аспекти. Дайджест 2 / укл. О. В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2012. – С. 3–9.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Падалка Г. М. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
4. Масол Л. М. Класифікація компетентностей як результату загальної мистецької освіти / Л. Масол // Теоретичні та методичні засади неперервної освіти : зб. матеріалів науково-методичного семінару. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – С. 23–24.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.
6. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури : підручник для студ. пед. ун-тів / О. П. Щолокова. – вид. 2-е – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 288 с.